

Dr Katarzyna Wałęcka-Matyja
Zakład Psychologii Społecznej i Badań nad Rodziną
Instytut Psychologii
Wydział Nauk o Wychowaniu
Uniwersytet Łódzki

Zróźnicowanie dymorficzne w zakresie poziomu odczuwanego stresu oraz postaw wobec przyszłości rodziców adolescentów

1. Wprowadzenie teoretyczne

Kim jest rodzic? Dla małego dziecka najważniejszą osobą na świecie i najlepszym opiekunem. Jako rodzic człowiek stale się uczy swojego dziecka, by być coraz lepszym, by mądrze i świadomie wpływać na jego rozwój. W rozwoju ontogenetycznym istnieje jednak czas kryzysu roli rodzicielskiej- adolescencja, czyli czas przemian w życiu młodej osoby, które prowadzą z dzieciństwa do dorosłości

Irena Obuchowska charakteryzuje ten okres jako czas zmian dokonujących się w rozwoju psychicznym, zapoczątkowany dojrzewaniem płciowym i przebiegający w sposób indywidualnie zróżnicowany pod wpływem czynników społecznych. Zakończenie tegoż etapu jest równoznaczne z uzyskaniem stanu rozwoju psychicznego, którego właściwością jest zdolność do podjęcia ról społecznych człowieka dorosłego (Obuchowska, 1982). W polskiej literaturze naukowej powszechnie prezentowana jest koncepcja periodyzacji rozwoju, w której adolescencja podzielona została na dwie fazy: wczesną i późną. Wczesna adolescencja (*okres dorastania*), obejmuje lata życia od około 10 do 15 lat. Po niej następuje późna faza adolescencji (*wiek młodzińczy*) przypadająca na okres od około 16 do 20-23 roku życia (Harwas-Napierała, Trempała, 2000).

Badacze okresu adolescencji rozpatrują młodość w wielu perspektywach (Rostowska, 2001; Allison, Schultz, 2004; Obuchowska, 2009; Shomaker, Furman, 2009; Wałęcka-Matyja, 2013). Najczęściej podejmowane kwestie dotyczą biologicznego, psychologicznego oraz socjologicznego funkcjonowania młodzieży. Podkreśla się, że zachodzące procesy psychiczne znajdują się w nierozzerwalnej interakcji z otoczeniem rodzinnym, w jakim dorasta młodzież. Znajdujący się

w okresie średniej dorosłości¹ rodzice wchodzą w kolejną fazę rozwoju rodziny- fazę rodziny z nastolatkiem (Mc Kelvey, Borgersen, 1990). Obserwuje się zmiany w rolach, jakie rodzice podejmują wobec dorastających dzieci. Zmiany te nie pojawiają się nagle, a raczej stanowią wyraz złożonej historii wzajemnych, dotychczasowych stosunków rodzinnych. Wymuszone są one mniej wyidealizowanym stosunkiem dorastających dzieci do rodziców oraz większą otwartością młodych ludzi na świat wartości, poglądów, postaw, które pochodzą z poza środowiska rodzinnego (Olejnik, 2000). Społeczeństwo pluralistyczne oferuje swym członkom bogate możliwości wyborów, które stale są poszerzane. Charakterystyczny dla nastolatków indywidualizm stanowi wyraz a jednocześnie konsekwencję pluralizmu. Przejawia się w tym, że młodzi ludzie samodzielnie usiłują określać swoje preferencje życiowe i do nich dostosowywać normy moralne. Z okazałego wachlarza wartości coraz chętniej biorą to, co łatwe, atrakcyjne, a zwłaszcza nie wymagające wyrzeczeń. W efekcie prowadzi to do wytworzenia się próżni aksjologicznej. Istotnym jej skutkiem jest popadanie nastoletnich dzieci w relatywizm moralny. Każda sytuacja, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym jest wtedy wartościowana z różnych perspektyw. Wzory ocen siebie oraz innych osób bazują na zasadzie przyjemności i wolności wyborów. Życie bywa traktowane jako rodzaj zabawy. Tymczasem dla prawidłowego funkcjonowania spójnej osobowości oraz grupy rodzinnej niezbędnym jest istnienie ogólnie obowiązujących norm, wzorów zachowań przekazywanych z pokolenia na pokolenie, które nie mogą być ujmowane w kategoriach zabawy. Należą do nich: przekazywanie życia w ramach instytucji małżeństwa i rodziny, samorealizowanie się seksualne jako mężczyzna i kobieta, poszanowanie życia od chwili jego poczęcia aż do chwili śmierci, socjalizacja w ramach instytucji kształcenia i wychowania oraz życie w społeczeństwie. Ponadto kształtowanie norm oraz przekazywanie przez rodziców prawidłowych wzorów zachowań pomaga kontrolować zachowania zarówno jednostkowe, jak i zbiorowe, wyznaczając granice między zachowaniami pożądanymi i dewiacyjnymi oraz określając dopuszczalne alternatywne formy zachowań (Adamski, 2011).

Ponowoczesne czasy² zdecydowanie stanowią wyzwanie wychowawcze dla rodziców adolescentów. Dlatego tak ważny jest dialog między rodzicami a dorastającymi dziećmi. Podstawowe zadanie rodziców wychowujących adolescentów polega na zaakceptowaniu potrzeby większej niezależności i autonomii nastoletnich

¹ Okres średniej dorosłości przypada na wiek od około 35-40 roku życia do około 55-60 roku życia (Harwas-Napierała, Trempała, 2000).

² Ponowoczesne czasy w ujęciu Z. Baumana (2006) charakteryzuje przelotność, tymczasowość, poszukiwanie przyjemności, brak trwałych związków, zanik jednego postulowanego ideału człowieka oraz względność rozmaitych reguł postępowania.

dzieci, przy jednoczesnym zapewnianiu im pomocy oraz wsparcia. Stanowi to jeden z istotniejszych warunków łagodnego kształtowania relacji z adolescentami.

Ilu rodziców potrafi skutecznie i z pozytywnym skutkiem przeformułować swoje relacje z dorastającym dzieckiem? Jakie ponoszą koszty psychologiczne funkcjonowania we względnej zgodzie z nastolatkiem? Z przeglądu badań psychologicznych wyraźnie bowiem

wynika, że w funkcjonowanie rodzin z dorastającymi dziećmi nieuchronnie wpisana jest relacja o charakterze konfliktowym (Allison, Schultz, 2004; Obuchowska, 2009). Trudność wynika z kilku, nakładających się wzajemnie oddziaływań następujących czynników: kryzysu wieku średniego, konfliktu międzypokoleniowego, przeciążenia rolami³, syndromu „opuszczonego gniazda” związanego z brakiem akceptacji faktu, że dzieci stały się dorosłe oraz braku kompetencji wychowawczych w zakresie kształtowania satysfakcjonujących relacji interpersonalnych z nastoletnimi. Klamrą spinającą wyżej wymienione kwestie jest fakt, iż współcześnie ludzie odczuwają ogromną presję posiadania wszystkiego, tj. znakomicie rozwijającej się kariery oraz prawidłowo funkcjonującej rodziny. Balansują nie tylko między płatną a niepłatną pracą domową, ale także między rodzicielstwem, przyjaciółmi, wypoczynkiem. Stała presja czasu oraz szybkie tempo życia nie sprzyjają pochyleniu się nad sprawami dorastającego człowieka, poświęcaniu mu czasu, uwagi czy prowadzeniu z nim dyskusji na interesujące go tematy. Rezultaty badań otrzymane przez R. Karaska (1979) wskazują, że faza rozwoju rodziny z nastolatkiem jest okresem, kiedy rodzice najsilniej doświadczają konfliktu w sferze rodzina i praca, a co więcej na wszystkich etapach rozwoju rodziny silniej cechuje on matki niż ojców. W opinii polskich naukowców dla współczesnych nastolatków to nie rodzice a dziadkowie stanowią stałe źródła wsparcia. Umożliwiają oni bowiem obcowanie ze światem zasad, stabilnym i pewnym. Rodzice natomiast są spostrzegani jako osoby poszukujące drogi w nowej rzeczywistości, zajęci pracą, targani przez różnorodne doświadczenia życiowe, np. utrata pracy, rozwód, itp. (Tyszkowa, 1990; Świda-Ziemba, 2002).

W świetle powyższych rozważań za interesujące z psychologicznego punktu widzenia uznano określenie psychologicznych aspektów funkcjonowania rodziców dorastających dzieci. Za podjęciem badań empirycznych przemawiały także argumenty wskazujące, że okres średniej dorosłości jest najmniej eksplorowanym przez badaczy w porównaniu z pozostałymi etapami życia człowieka (Brim, 1992;

---

³ Badania wskazują, że największe przeładowanie rolami dotyczy dorosłych w wieku między 36 a 55 rokiem życia, którzy określanii są jako tzw. *generacja kanapkowa*. W tym okresie człowiek zostaje niejako zmuszony do podejmowania następujących ról: pracownika, małżonka, opiekuna dzieci oraz opiekuna własnych rodziców (Duxbury, Higgins, 2001).

Wethington, 2000). Przyjmując założenie, że reakcje rodziców na dysharmonie życia rodzinnego, wywołane wyzwaniami okresu adolescencji są zróżnicowane w zależności od płci w badaniach uwzględniono grupy matek i ojców, posiadających dzieci w okresie wczesnej adolescencji (tj. od około 10-12 roku życia do 16 roku życia)⁴. Celem pracy było określenie poziomu odczuwanego stresu i niepokoju przyszłościowego przez badanych rodziców adolescentów. Poniżej doprecyzowano rozumienie pojęć *stres* oraz *niepokój przyszłościowy*, by ujednoczyć odbiór tekstu.

Pojęcie *stresu* jest rozumiane w świetle transakcyjnej teorii stresu R. Lazarusa oraz S. Folkman (1984). Autorzy ujmują stres jako określoną relację między osobą a otoczeniem, ocenianą przez tę osobę jako obciążającą lub przekraczającą jej zasoby, a przez to zagrażającą jej dobrostanowi. W tym modelu rozróżnia się ocenę pierwotną i wtórną stresu. W trakcie pierwotnej oceny stresu osoba spostrzega wymagania stresującej sytuacji i podejmuje decyzję, czy stanowią one dla niej stratę, zagrożenie, wyzwanie czy zysk. Natomiast ocena wtórna odnosi się zarówno do oceny źródeł stresu, jak i spostrzeganych zasobów, które umożliwiają sprostanie wymaganiom otoczenia (Lazarus, Folkman, 1987).

Niepokój przyszłościowy ujmowany jest za Z. Zaleskim (1997) jako kognitywna reprezentacja niekorzystnych zdarzeń w odległej przyszłości, stanowiąca źródło niepokoju, lęku. Przeżywanie niepokoju ma charakter emocjonalny i w pewnym stopniu jest zbieżne z pojęciem stresu w ujęciu R. Lazarusa. Pojęcie niepokoju przyszłościowego często jest analizowane jako główna determinanta i aspekt motywacyjny aktywności ludzkiej. Stanowi szczególnie ważny regulator oraz wyznacznik skutecznej aktywności umysłowej, działania i mechanizmów społecznych (Zaleski, 1994).

2. Prezentacja badań własnych

2.1. Problem badań, pytania badawcze i hipotezy

Problematyka badań koncentrowała się na określeniu psychologicznych aspektów funkcjonowania matek i ojców dzieci w okresie wczesnej adolescencji. Pytania badawcze dotyczyły następujących obszarów:

1) Czy istnieje zróżnicowanie w zakresie poziomu stresu odczuwanego przez matki i ojców adolescentów?

---

⁴ Dobór grupy badawczej opierał się o kryterium wyróżnione w oparciu o przegląd wyników badań (Laursen i in., 1998; Allison, Schultz, 2004). Przyjęto, że sytuacja konfliktu między rodzicami a młodzieżą wzrasta i osiąga szczyt podczas okresu wczesnej adolescencji.

2) Czy istnieje zróżnicowanie w zakresie niepokoju wobec przyszłości w porównywanych grupach matek i ojców adolescentów?

3) Czy istnieją związki i jakiego rodzaju między poziomem odczuwanego stresu i niepokoju wobec przyszłości?

Poszukując odpowiedzi na powyższe pytania badawcze sformułowano następujące hipotezy badawcze:

H1: Ojcowie adolescentów przejawiają wyższy poziom odczuwanego stresu związanego z wymaganiami roli rodzicielskiej niż matki adolescentów.

H2: Matki adolescentów przejawiają wyższy poziom stresu związanego z dużym natężeniem negatywnych emocji niż ojcowie.

H3: Matki adolescentów przejawiają wyższy poziom niepokoju przyszłościowego niż ojcowie.

H4: Ojcowie adolescentów przejawiają wyższy poziom niepokoju przyszłościowego w zakresie antycypowanego niepowodzenia we własnej działalności dotyczącej sprawdzenia się w roli rodzica niż matki adolescentów.

H5: Istnieją związki o charakterze dodatnim między poziomem odczuwanego stresu i niepokojem wobec przyszłości.

2.2. Charakterystyka metod zastosowanych w badaniach

W badaniach posłużono się metodą kwestionariusza wywiadu, opracowanego przez autorkę, Skalą Lęku przed Przyszłością – FAS (Future Anxiety Scale) Z. Zaleskiego (1996) i Skalą Odczuwanego Stresu PSS-10 S. Cohena, T. Kamarcka i R. Mermelsteina (1983) w adaptacji Z. Juczyńskiego i N. Ogińskiej-Bulik (2009).

1) Kwestionariusz wywiadu, w opracowaniu własnym, zawierał 36 pytań (zarówno o charakterze zamkniętym, jak i otwartym). Pozwolił on na zgromadzenie wielu informacji dotyczących dwóch, istotnych obszarów: danych demograficznych (wiek, płeć, miejsce zamieszkania, liczba dzieci, typ związku, poziom wykształcenia, aktywność zawodowa oraz jakość sytuacji ekonomicznej) oraz danych prezentujących poglądy badanych osób dorosłych, pełniących role rodzicielskie wobec dorastających dzieci na kwestie związane z wychowaniem, ze szczególnym uwzględnieniem relacji z nastoletnim dzieckiem w swojej rodzinie.

2) Skala Lęku przed Przyszłością – FAS (Future Anxiety Scale) opracowana przez Z. Zaleskiego jest metodą, która w założeniu autora miała służyć do określenia indywidualnych obaw względem zdarzeń w przyszłości. FAS obejmowała

zatem pozycje wskazujące na pozytywne i negatywne stany oraz sytuacje, do których respondent się ustosunkowywał. Jednak w wyniku przeprowadzonej analizy czynnikowej uzyskanych danych wykryto jeden klarowny czynnik – poziom lęku przed przyszłością jako uogólnioną postawę wobec przyszłości (Zaleski, 1989). Skala FAS składa się z 25 itemów treściowo pytających o niepokój oraz z 4 itemów buforowych, sformułowanych pozytywnie. Mierzy niepokój przyszłościowy w wymiarze ogólnym, globalnym (np. tragedia ekologiczna), osobistym (np. wypadek drogowy), jak również obejmuje poczucie zagrożenia niepowodzeniem we własnej działalności (np. sprawdzenie się w roli rodzica, dyrektora). Współczynnik α -Cronbacha dla skali wynosi 0.92 (N=632). Autor nie ustalił norm, wskazuje natomiast, że im wyższy wynik, tym silniejszy niepokój przyszłościowy odczuwany przez badanego (Zaleski, 1996, 1997).

3) Skala Odczuwanego Stresu PSS-10 S. Cohena, T. Kamarcka i R. Mermelsteina w adaptacji Z. Juczyńskiego i N. Ogińskiej-Bulik służy do badania globalnej oceny natężenia stresu związanego z własną sytuacją życiową na przestrzeni ostatniego miesiąca u osób dorosłych. Szczegółowa analiza wyników pozwala różnicować doświadczany stres na dwa typy: nie radzenie sobie z napięciem oraz doświadczanie negatywnych emocji. Zawiera 10 pytań dotyczących różnych subiektywnych odczuć związanych z problemami i zdarzeniami osobistymi, zachowaniami i sposobami radzenia sobie. Współczynnik zgodności wewnętrznej α -Cronbacha wynosi 0.86 (Juczyński, Ogińska-Bulik, 2009).

Zgromadzony materiał empiryczny stał się podstawą przeprowadzonych analiz i wniosków końcowych. Opracowując uzyskane dane wykorzystano metodę zestawień procentowych, test t-studenta oraz współczynnik korelacji r-Pearsona. Szereg analiz statystycznych przeprowadzono przy użyciu programu komputerowego IBM SPSS Statistics 21.

2.3. Charakterystyka badanych osób

Badaniami objęto 148 rodziców adolescentów (74 kobiety i 74 mężczyzn). Średnia wieku badanych wynosiła 43.3 lat ($\delta=5.933$). Średni wiek kobiet to 43 lata ($\delta=5.598$), natomiast średni wiek mężczyzn to 43.54 lat ($\delta=6.275$). Rodzice uczestniczący w badaniach deklarowali posiadanie dziecka w okresie wczesnej adolescencji (wiek młodzieży zawierał się w granicach od 12 do 16 roku życia)⁵.

⁵ Dobór grupy badawczej opierał się o kryterium wyróżnione w oparciu o przegląd wyników badań (Laursen, Coy, i Collins, 1998; Allison, Schultz, 2004). Przyjęto, że konflikt między rodzicami a młodzieżą wzrasta i osiąga szczyt podczas okresu wczesnej adolescencji. Zatem, by zrealizować cel

Najczęściej rodziny posiadały dwoje dzieci (40.7%), rzadziej jedno dziecko (38.4%). Rodziny wielodzietne, mające troje i więcej dzieci stanowiły 20.9% badanych. W zdecydowanej większości osoby dorosłe, biorące udział w projekcie naukowym funkcjonowały w sformalizowanych związkach małżeńskich (74.4%). W związkach niesformalizowanych żyło 25.6% badanych. Badani rodzice zamieszkiwali głównie duże miasta (38.4%), rzadziej wsie (33.7%) oraz małe miasta (27.9%). Najczęściej cechowało ich wykształcenie na poziomie średnim (41.9%). Stosunkowo często występowało wśród badanych wykształcenie wyższe (30.2%), a w dalszej kolejności – zawodowe i podstawowe (27.9%). Zdecydowana większość badanych rodziców (86.0%) była aktywna zawodowo. Niewielki procent osób deklarował stan bezrobocia (13.4%). Subiektywna ocena aktualnej sytuacji ekonomicznej przez badanych rodziców wskazuje, że ponad połowa badanych spostrzegła ją jako „przeciętną” (61.0%), zaś pozostali rodzice oceniali ją jako „dobrą” (39.0%). Kategoria „zła” sytuacja ekonomiczna nie wystąpiła w wyborach badanych matek i ojców.

2.4. Przebieg badań

Badania przeprowadzono na terenie województwa łódzkiego w latach 2011–2012. Grupa badanych osób została dobrana w sposób celowy. W badaniach, które miały charakter indywidualny, zastosowano zasadę anonimowości oraz dobrowolnego uczestnictwa. Respondenci zostali poinformowani o celu badań. Na ogół chętnie zdecydowali się na udział w projekcie badawczym, który zrealizowano w ramach grantu naukowego przyznanego przez Komisję Wydziału Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego w 2011 roku.

2.5. Wyniki badań

Rezultaty badawcze odnosiły się do określenia psychologicznych aspektów funkcjonowania matek i ojców dziecka w okresie wczesnej adolescencji. Pierwszym zagadnieniem poddanym analizie była kwestia doświadczania stresu przez rodziców z porównywanych grup. Kolejny rozpatrywany problem dotyczył określenia u badanych rodziców adolescentów poziomu niepokoju przyszłościowego. Natomiast jako ostatnie zagadnienie przedstawiono związki między stresem i niepokojem przyszłościowym w grupach matek i ojców nastoletnich dzieci.

---

badani przebadano grupę rodziców mających co najmniej jedno dziecko w okresie wczesnej adolescencji.

2.5.1. Poziom odczuwanego stresu przez rodziców adolescentów

Doświadczenie stresu o dużym nasileniu niewątpliwie stanowi niekomfortową sytuację dla człowieka. Niezależnie od wieku i płci efekty stresu mają wielopłaszczyznowe, niekorzystne dla zdrowia skutki. Okres średniej dorosłości uznawany jest za jeden z etapów, w którym ludzie są szczególnie narażeni na częste doświadczanie destrukcyjnego napięcia. Specyficzne położenie psychologiczne rodziców adolescentów wynika z kilku powodów. Dorośli są zmuszeni radzić sobie z wyzwaniami, jakie niesie wczesny okres dojrzewania biologicznego, jak i psychicznego własnego dziecka, co bywa obciążające psychicznie. Sami często doświadczają problemów wynikających z tzw. *kryzysu wieku średniego* przypadającego na okres średniej dorosłości. Ponadto stanowią tzw. *pokolenie kanapkowe* (ang. sandwich generation), które poza opieką nad własnymi dziećmi winno zapewnić opiekę starzejącym się rodzicom. Sferą życia, która niewątpliwie może wpływać na doświadczanie stresu jest praca zawodowa lub jej brak.

Analizując otrzymane wyniki zauważono, że między badanymi grupami matek i ojców wystąpiła istotna statystycznie różnica w zakresie odczuwanego stresu, wiążanego z doświadczaniem negatywnych emocji ($t=3.006$; $df=146$; $p<.003$). Matki częściej niż ojcowie uzyskiwały wyższe wyniki średnie w tym obszarze. Ogólny poziom odczuwanego stresu oraz stres związany z trudnościami z wypełnianiem roli rodzica nie różnicowały badanych grup rodziców (tabela 1).

Tabela 1. Średnie wyniki w zakresie odczuwane stresu w porównywanych grupach rodziców

Średnie wyniki w badanych grupach rodziców	Matki		Ojcowie		t	df	p
	N = 74 $\bar{x}$	δ	N = 74 $\bar{x}$	δ			
Stres							
Stres (wynik ogólny)	23.49	3.261	23.12	3.201	.687	146	.493
Trudności w radzeniu sobie	10.96	1.854	10.92	2.032	.127	146	.899
Doświadczanie negatywnych emocji	13.27	2.109	12.28	1.876	3.006	146	.003

Źródło: opracowanie własne.

Uzyskane wyniki pozwoliły stwierdzić, że poziom odczuwanego stresu różnicuje badane grupy matek i ojców adolescentów w zakresie silniejszego doświadczania przez matki negatywnych emocji. Tym samym potwierdzono hipotezę drugą. Hipoteza pierwsza nie została pozytywnie zweryfikowana w badaniach własnych.

2.5.2. Poziom niepokoju przyszłościowego rodziców adolescentów

Całość doświadczeń i warunków życia, zaczynając od tych najbliższych jakie stanowi kontekst środowiska rodzinnego, po czynniki o zasięgu społecznym, krajowym, globalnym mogą stanowić źródło antycypowania zagrożenia stratą. Kognitywne zobrazowanie sobie niekorzystnych zdarzeń w przyszłości niewątpliwie jest źródłem niepokoju przyszłościowego. W kontekście pełnienia ról rodzicielskich doświadczanie niepokoju przyszłościowego stanowi regulator działania i mechanizmów społecznych w rodzinie. Według Z. Zaleskiego rodzice o wysokim poziomie niepokoju przyszłościowego częściej stosują bardziej surowe metody wychowawcze wobec adolescentów niż rodzice o niskim poziomie niepokoju przyszłościowego, bowiem sprzyja to redukowaniu ich niepewności w roli rodzicielskiej (Zaleski, 1994).

Rezultaty badawcze odnoszące się do porównania poziomu niepokoju przyszłościowego w badanych grupach matek i ojców wskazują na występowanie istotnej statystycznie różnicy w zakresie doświadczania niepokoju osobistego ($t=.687$; $df=146$; $p<.014$). Wyższe wyniki średnie uzyskały w tym zakresie badane matki niż ojcowie. Zauważono występowanie tendencji na poziomie $p<.056$, wskazującej na wyższe wyniki średnie uzyskane przez matki w zakresie doświadczania niepokoju przyszłościowego związanego z własnym działaniem niż ojców. Pozostałe typy niepokoju przyszłościowego, tj. ogólny oraz globalny nie różnicowały porównywanych grup rodziców (tabela 2).

Tabela 2. Średnie wyniki w zakresie odczuwanego niepokoju przyszłościowego w porównywanych grupach rodziców

Średnie wyniki w badanych grupach rodziców	Matki		Ojcowie		t	df	p
	$\bar{x}$	δ	$\bar{x}$	δ			
Niepokój przyszłościowy							
Niepokój (wynik ogólny)	78.28	24.790	72.54	28.095	1.319	146	.189
Niepokój globalny	14.84	6.472	14.50	7.379	.296	146	.768
Niepokój osobisty	27.64	12.495	22.66	11.896	2.480	146	.014
Niepokój związany z działaniem	65.35	26.162	56.68	28.603	.687	146	.056

Źródło: opracowanie własne.

Rezultaty badawcze nie potwierdzają zasadności hipotezy trzeciej. Natomiast hipoteza czwarta okazała się uzasadnioną.

2.5.3. Związki między poziomem odczuwanego stresu i niepokoju wobec przyszłości

Przyjęte założenie, o tym że doświadczanie niepokoju przyszłościowego jest w pewnym stopniu zbieżne z pojęciem stresu skłoniło autorkę do poszukiwań związków między wymienionymi powyżej zmiennymi psychologicznymi. Uzyskane wyniki zostały przedstawione osobno dla badanych grup matek i ojców.

W grupie ojców nie wystąpiły istotne statystycznie korelacje między odczuwanym stresem a niepokojem przyszłościowym. Wyniki badań odnoszące się do grupy matek potwierdzają słuszność hipotezy piątej (tabela 3).

Analizując dane zawarte w tabeli 3 stwierdzono, że występujące korelacje między badanymi zmiennymi psychologicznymi mają słabe nasilenie oraz dodatni kierunek. Dokonując interpretacji wyników w grupie badanych matek wyższy poziom odczuwanego stresu wiązał się z doświadczaniem niepokoju przyszłościowego, o charakterze osobistym i dotyczącym własnej działalności. Ponadto wyższy poziom odczuwanego stresu związanego z trudnościami w realizacji roli rodzicielskiej związany był dodatnio ze wszystkim typami niepokoju przyszłościowego, tj. ogólnym, globalnym, osobistym oraz związanym z własną działalnością. Nie wystąpiły istotne zależności między stresem związanym z doświadczaniem negatywnych emocji a poszczególnymi rodzajami niepokoju przyszłościowego.

Tabela 3. Związki między stresem a niepokojem przyszłościowym w grupie matek

Zmienne psychologiczne	Niepokój przyszłościowy (wynik ogólny)	Niepokój przyszłościowy globalny	Niepokój przyszłościowy osobisty	Niepokój przyszłościowy działalność
Stres (wynik ogólny)	.233*	ni.	.237*	.235*
Stres-trudności z rolą rodzica	.342**	.318**	.266*	.314**
Stres-negatywne emocje	ni.	ni.	ni.	ni.

Źródło: opracowanie własne.

Objaśnienia:

* – Korelacja jest istotna na poziomie 0.05 (dwustronnie);

** – Korelacja jest istotna na poziomie 0.01 (dwustronnie);

ni. – współzależność nieistotna statystycznie.

2.6. Psychologiczna analiza i interpretacja wyników

Problematykę dotyczącą dorosłości można rozpatrywać i wyjaśniać w różnorodnych aspektach np. biologicznych, kulturowych, prawnych. Elementem łączącym te trzy perspektywy jest pełnienie przez dorosłą osobę roli rodzicielskiej. Powołanie na świat nowego istnienia wiąże się bowiem z odpowiedzialnością za drugiego, początkowo całkiem bezradnego człowieka oraz z określonymi obowiązkami. Familiolodzy są zgodni, co do tego, że rozwój człowieka, szczególnie we wczesnej ontogenezie w dużej mierze warunkują postawy rodzicielskie i doświadczenia ze środowiska rodzinnego. Doświadczenia te określają pewne kierunki czy tendencje w kształtowaniu się osobowości dziecka, lecz nie pozwalają w pełni tłumaczyć jego zachowania. Rozwój dziecka zależy również od jego indywidualności oraz pozarodzinnych wpływów środowiska (Ryś, 2011). W miarę rozwoju młodej osoby oddziaływanie rodziców podlega zmianom, maleje, choć nadal ma istotne znaczenie. Jakość oddziaływań rodzicielskich oraz umiejętności wychowawcze determinuje wiele czynników, które można podzielić na dwie grupy: wewnętrzne (np. płeć, osobowość, stan zdrowia) i zewnętrzne (np. wcześniejsze doświadczenia z rodziny pochodzenia, jakość związku małżeńskiego, oczekiwania względem dzieci, wsparcie).

Analizując uwarunkowania pełnienia roli rodzicielskiej o charakterze wewnętrznym, do których zaliczono poziom odczuwanego stresu i niepokoju przyszłościowy stwierdzono, że badane matki i ojcowie adolescentów w podobnym stopniu doświadczali stresu, nie przeżywając napięcia związanego z realizowaniem swej roli. Różnice między matkami a ojcami dotyczyły częstszego występowania u matek napięcia związanego z przeżywaniem negatywnych emocji. Uzyskany wynik można wskazywać na siłę relacji matek z adolescentami. Jest ona bardziej intensywna oraz cechuje się większym zaangażowaniem niż relacja ojców z adolescentami, co potwierdzają wyniki badań przeprowadzonych przez L. Nielsen (1996). Doniesienia empiryczne z badań B.N. Allison i J.B. Schultza (2004) wskazują, że zarówno córki i synowie deklarują konflikty o silniejszym natężeniu niż z ojcami, co także może wyjaśniać otrzymane rezultaty badawcze.

W zakresie przeżywanego niepokoju przyszłościowego, rozpatrywanego w kategorii ogólnej zarówno matki, jak i ojcowie adolescentów uzyskali podobne wyniki. Wyniki grupy ojców mieściły się w przedziale przeciętnych ($\bar{x}=2.24/\bar{x}=2.49$), natomiast grupy matek były nieco wyższe od poziomu średniego ($\bar{x}=3.12/\bar{x}=2.95$). Warto też zaznaczyć, iż w badaniach Z. Zaleskiego (1997) kobiety uzyskiwały wyższe wyniki w zakresie niepokoju przyszłościowego niż mężczyźni. Matki adolescentów istotnie częściej niż ojcowie doświadczały niepokoju przyszłościowego o charakterze osobistym. Możliwe, że z powodu silniejszego zaangażowania w relację z nastoletnim

dzieckiem odczuwały większą odpowiedzialność za nie, co mogło stanowić powód ich niepokoju o własne zdrowie czy zaistnienie prawdopodobnych, niekorzystnych sytuacji losowych. Możliwe, że niepokój osobisty motywował matki do większej dbałości o siebie, uważności, by jak najdłużej mogły wspierać adolescenta. Prezentowane wyniki badań własnych ukazują także występowanie tendencji ($p < .056$) w doświadczaniu przez matki niepokoju przyszłościowego związanego z realizowaniem przez nie roli rodzicielskiej. Prawdopodobnie mając świadomość trudności wychowawczych związanych z wczesnym okresem adolescencji badane matki antycypowały problemy, które mogą pojawić się w późniejszym okresie dorastania i spostrzegały obszary deficytów we własnych kompetencjach, a może nawet potrzebę wsparcia społecznego. Profesjonalne wsparcie psychologiczne stanowiłoby dobre rozwiązanie, bowiem szczególnie w grupie badanych matek ujawniło się wiele istotnych statystycznie zależności wskazujących na dodatni związek między odczuwaniem stresu i doświadczaniem niepokoju przyszłościowego.

Reasumując, rodzina rozumiana jako układ więzi tworzących ją osób stanowi podłoże wzajemnych wpływów między jej członkami. Wszystkie tworzące rodzinę osoby poprzez swoje wzajemne emocjonalne ustosunkowania oraz reakcje i Zachowania wpływają na klimat życia rodzinnego oraz na jakość pełnionych ról rodzinnych. Co ważne, sposób funkcjonowania rodziny, m.in. poprzez oddziaływania wychowawcze kształtuje zdrowie psychiczne oraz dobre samopoczucie dzieci i młodzieży. Dlatego profesjonalna pomoc i wsparcie psychologiczne winno obejmować cały system rodzinny.

Bibliografia

- Allison, B.N., Schultz, J.B. (2004). Parent-adolescent conflict in early adolescence. *Adolescence*, 39, 101-119.
- Adamski F. (2011). Pluralizm wartości a wychowanie. *Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio*, 3 (7), s.80-85.
- Bauman Z. (2006). *Płynna nowoczesność*, Kraków: Krakowskie Wydawnictwo Literackie.
- Brim, O. G. (1992). *Ambition*. New York: Basic Books.
- Duxbury L., Higgins C. (2001). Work balance in the new millenium: Where are we? Where do we need go? Work Network, Canadian Policy Research Networks, Inc. Ottawa.
- Erikson E.H. (2004). *Tożsamość a cykl życia*. Poznań: Wyd. Zysk i S-ka.
- Harwas-Napierała B., Trempała J. (red.) (2000). *Psychologia rozwoju człowieka* (t.2). Warszawa: Wyd. PWN.

- Karasek R. (1979). Job demands, job decision latitude and mental strain: Implications for job redesign, *Administrative Science Quarterly*, 24, 285-307.
- Laursen, B., Coy, K. C., Collins, W.A. (1998). Reconsidering changes in parent-child conflict across adolescence: A meta-analysis. *Child Development*, 69, 817-832.
- Juczyński, Z. i Ogińska-Bulik, N. (2009). *Narzędzia pomiaru stresu i radzenia sobie ze stresem*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych.
- Mc Kelvey, J., Borgersen, M. (1990). Family development and the use of diabetes groups: Experience with a model approach. *Patient Education and Counseling*, 16 (1), 61-67.
- Lazarus, R. S. i Folkman, S. (1987). Transactional theory and research on emotions and coping. *European Journal of Personality*, 1, 141-169.
- Nielsen, L. (1996). *Adolescence: A contemporary view*. Ft. Worth: Harcourt Brace.
- Obuchowska I. (2009). Adolescencja. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, (tom 2), s. 159-196. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Obuchowska I. (1996). *Drogi dorastania*. Warszawa: WSiP.
- Obuchowska I. (1982). Psychologiczne aspekty dojrzewania. W: A. Jaczewski, B. Woynarowska B. (red.). *Dojrzewanie*. Warszawa: PZWL.
- Olejniki, M. (2000). Średnia dorosłość. Wiek średni. W: B. Harwas-Napierała, J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, (tom 2), s. 234-262. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rostowska T. (2001). *Konflikt międzypokoleniowy w rodzinie. Analiza psychologiczna*. Łódź: Wyd. Naukowe UŁ.
- Ryś M. (2011). Oddziaływania wychowawcze rodziców a nadzieja na sukces i kompetencje społeczne u ich dzieci. *Fides et Ratio Kwartalnik Naukowy*, 3 (7), s.86-108.
- Shomaker L.B., Furman W. (2009). Parent-Adolescent Relationship Qualities, Internal Working Models, and Styles as Predictors of Adolescents' Observed Interactions with Friends. *Journal of Social and Personal Relationships* 26(5): 579. (dostęp: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2822392>).
- Świda-Ziemba H. (2002). *O dorastaniu, czyli kod buntu*. Warszawa: Wyd. Literackie.
- Tyszkowa M. (1990). Rodzina, doświadczenie i rozwój jednostki. Paradygmat teoretyczny badań. W: M. Tyszkowa (red.), *Rodzina a rozwój jednostki*. Poznań: CPBP.
- Walęcka-Matyja K. (2013). Indywidualizm adolescenta a system wspólnoty rodzinnej w perspektywie psychologicznej. *Horyzonty Wychowania*, 24, s. 37-58.

- Wethington E. (2000). Expecting Stress: Americans and the "Midlife Crisis". *Motivation and Emotion*, Vol. 24, No. 2, pp.9-28.
- Zaleski, Z. (1997). Niepokój przyszłościowy. Pojęcie i narzędzie pomiaru. *Roczniki Psychologiczne*, 45 (z.4), s. 191-197.
- Zaleski, Z. (1996). Time anxiety: Concept measurement, and preliminary research. *Personality and Individual Differences*, 21, 165-174.
- Zaleski, Z. (1994). Toward a psychology of the personal future. W: Z. Zaleski (red.), *Psychology of future orientation*, s. 10-20. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Zaleski, Z. (1989). Lęk przed przyszłością. Ramy teoretyczne i wstępne dane empiryczne. W: A. Januszewski, Z. Uchnast, T. Witkowski, (red.), *Wykłady z psychologii w KUL 1987-1988*, s. 167-184. Lublin: RW KUL.